

POLITOLOŠKA LEKTIRA: ŠTO NE ČITATI

Niall Ferguson

Civilizacija: Zapad i ostali

Profil, Zagreb, 2012.

Borna Zgurić

Pred nama je nova knjiga harvardskog povjesničara Nialla Fergusona *Civilizacija: Zapad i ostali*, ujedno i treća njegova knjiga prevedena na hrvatski jezik. Druge dvije knjige su *Uspón novca* i *Kolos: Uspón i pad američkog imperija*. Ferguson je, što se može pročitati iz kratkog životopisa na početku knjige, višestruko nagrađivani britanski povjesničar koji se specijalizirao za političku i ekonomsku povijest. Iako je trenutačno profesor povijesti na Harvardu i predavač poslovnog upravljanja na Harvard Business School, prethodno je predavao i na britanskim sveučilištima Cambridgeu i Oxfordu. Ferguson je i suradnik *Financial Timesa* i *Newsweeka*. Kao što se i sam u predgovoru pohvalio, "poput četiriju od mojih pet posljednjih knjiga, i *Civilizacija* je od samog početka bila televizijska serija kao i knjiga". Naime, Ferguson se bavi i snimanjem dokumentarnih serijala. Kada se pogledaju njegov impresivan životopis i još impresivnija izdavačka djelatnost, moglo bi se zaključiti kako je ovo izvrsna knjiga. I doista, još od Huntingtonova *Sukoba civilizacija* na hrvatski jezik nije prevedena neka važnija knjiga slične tematike. Istina, objavljena je knjiga Fareeda Zakarije *Svijet nakon Amerike*, koja nije toliko usredotočena na civilizacije uopće koliko je zapravo riječ o studiji triju država – SAD-a, Kine i Indije. Objavljena je i knjiga Tariqa Alija *Sukob fundamentalizama* koja se ipak ponajprije bavi islamskom civilizacijom, a pisana je više publicističkim nego akademskim stilom. Trojicu autora povezuje nadahnutost radovima Samuela Huntingtona, poglavito *Sukobom civilizacija*. Ova je knjiga trebala popuniti izdavačku prazninu koja je ostala nakon Huntingtona, pogotovo ako se uzme u obzir da je Huntington u mnogo čemu i griješio. Prema riječima samog autora,

Borna Zgurić, diplomirani politolog, polaznik doktorskog studija "Komparativna politika" na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. E-pošta: bzguric@yahoo.com

riječ je o povijesti svijeta a ne Zapada, dok uspon Zapada treba objasniti komparativnom analizom. No Ferguson, nažalost, tu prazninu ne popunjava, a njegova je knjiga ispod razine Huntingtonova *Sukoba civilizacija*.

Iz Fergusonova kratkog životopisa vidi se da on zapravo svaštari. Istodobno bi želio biti povjesničar, ekonomist, politolog i kulturolog. Takva je svestranost krajnje iznimna te "stručnjaci za sve" najčešće postaju "stručnjaci za ništa". Najveći grijeh Fergusonove knjige jest što ju autor predstavlja kao ozbiljno znanstveno djelo, što ona nikako nije. Problemi se pojavljuju već u prvome uvodnom poglavlju u kojemu autor izlaže metodologiju koju je koristio. Tvrdi da je riječ komparativnoj povijesnoj studiji, to jest da daje komparativan pogled na povijest civilizacija, što bi značilo da knjiga pripada opusu humanističkih znanosti. U tom bi smislu trebao ponuditi nove historiografske podatke. No on u analizu uvodi istraživačko pitanje, ovisnu i neovisne varijable, što upućuje na to da bi knjiga trebala biti višestruka studija slučaja s područja društvenih znanosti. Ako je tako, trebao bi i ponuditi neka nova objašnjenja, a ne samo novu faktografiju. No on ne čini ni jedno ni drugo. Također, politolozi će uočiti mnoge sličnosti s teorijskim pristupom kojim se Huntington služi u *Sukobu civilizacija*. I doista, riječ je o "civilizacijskom realizmu" u kojemu je više naglašena ekonomija nego religija, iako Ferguson to nigdje eksplicitno ne navodi. Riječ je o svojevrsnoj studiji defenzivnog realizma u kojoj se pita zašto je Zapad bio toliko uspješan te kako takvu poziciju Zapada održati i u 21. stoljeću.

Ferguson tvrdi kako je "uspon zapadne civilizacije najvažnija povijesna pojava drugog tisućljeća poslije Krista". Njegovo istraživačko pitanje glasi: "Što je to zapadnoeuropskoj civilizaciji XV. stoljeća omogućilo da potisne naoko nadmoćne imperije Orijenta?" Na to pitanje odgovara u šest poglavlja u kojima je zastupljena po jedna neovisna varijabla ili, kako autor kaže, "ubojita aplikacija": konkurencija, znanost, vlasnička prava, medicina, potrošačko društvo, radna etika. U svih šest poglavlja Ferguson čini katastrofalne metodološke pogreške, od kojih je selekcijska pristranost tek jedna od njih.

U prvom poglavlju tvrdi kako je konkurencija, kao prva od "ubojitih aplikacija", dovela do decentralizacije političkoga i gospodarskog života Zapada, koja je stvorila odskočnu dasku za nacionalne države i kapitalizam. Drugim riječima *bellum omnium contra omnes*, koji je bio specifičan za srednjovjekovnu feudalnu Europu, bio je temelj međusobne konkurencije zapadnih zemalja koja im je omogućila napredak. Takvu Europu on uspoređuje s monolitnom Kinom u kojoj nije bilo nikakve konkurencije, što je dovelo do njezina slabljenja. No ništa ne govori o drugim civilizacijama u ovom poglavlju. Islamski svijet je također imao neku vrstu feudalnog poretka, ali se on ne spominje. To je samo jedan primjer selekcijske pristranosti koja je umnogome obilježila cijelu knjigu. Problem je i to što i on ne "provlači" sve svoje izabrane slučajeve kroz sve varijable. Ne nudi ni novu faktografiju te, primjerice, navodi da je jedan od uzroka slabljenja Kine to što nije bilo trgovačke konkurencije te su Kinezi uništili svoju "nepotrebnu" flotu brodova. Slabljenje Kine jednako objašnjavaju i Zakaria i Nye.

Sljedeće poglavlje govori o znanosti koja je Zapadu donijela veliku vojnu nadmoć. Ferguson komparira Zapad s Osmanskim Carstvom, dok su ostali slučajevi izostavljeni iz analize. Iako

priznaje da su Osmansko Carstvo i Zapadna Europa do jednog trenutka bili na jednakoj razini tehnološkog razvoja, Ferguson smatra da je sve veća islamizacija Osmanskog Carstva dovela do pada njegove moći, jer su se Turci više posvetili vjeri a manje znanstvenim istraživanjima. Zapad je bio u prednosti jer su razdvojene crkva i država. No autor ne daje nikakvo objašnjenje zašto je tako, pa čak ni ne spominje Tridesetogodišnji rat i Vestfalski mir koji je uslijedio, a kojim je na Zapadu rođena moderna država u kojoj su odvojene crkvene i svjetovne vlasti.

U trećem poglavlju Ferguson se posvetio vlasništvu, odnosno vlasničkim pravima. On smatra kako je vladavina zakona kao sredstva za zaštitu privatnih vlasnika i mirno rješavanje sporova među njima stvorila osnovu za stabilan oblik predstavničke vlasti, te komparira SAD s Latinskom Amerikom. Najveća razlika bilo je to što je vlasništvo na sjeveru bilo u rukama pojedinaca, a pojedinci koji su imali imovinu, imali su i pravo sudjelovati u predstavničkim institucijama, dok je na jugu vlasništvo bilo u rukama krune. No posrijedi su različiti stilovi upravljanja kolonijalnih vladara koji su zapravo pripadali istoj civilizaciji. Ferguson ne objašnjava ni to kakvi su bili oblici vlasništva u drugim civilizacijama, ali se zapleće u priču o robovima kojoj je više stalo do toga da prikaže grijehe prošlosti SAD-a nego uzroke napretka.

Četvrto poglavlje govori o medicini i kolonizaciji Afrike. Ferguson smatra kako je razvoj medicine bio ključan za koloniziranje Afrike i uspostavu nadmoći Zapada na tim kontinentom, ali ne govori ništa o tome koliko je medicina pomogla u kolonizaciji ostalih dijelova svijeta. Ne govori ništa ni o medicinskim dostignućima drugih civilizacija, primjerice islamske civilizacije koja je poznavala kirurgiju prije Zapada ili Kine. No poglavlje ima zapravo vrlo malo veze s medicinom. Ferguson skače od kolonizacije Afrike na eugeniku i eksperimente koji su provedeni u Africi. Zatim se bavi Prvim svjetskim ratom i strahotama koje su pogodile Afrikance koji su bili pripadnici kolonijalnih vojski. Na kraju opet "ubacuje" malo medicine u zaključak poglavlja, tako da se čini da nema nikakva logična argumentacijskog slijeda, a da su priče o strahotama ubačene samo da popune slobodan prostor.

U petom poglavlju riječ je o potrošačkom društvu odnosno, kako Ferguson navodi, o materijalističkom načinu života bez kojega se industrijska revolucija ne bi mogla održati. Iako navodi da je riječ o proizvodnji i kupovini široke palete potrošačkih dobara, glavni naglasak je na odjeći. Zapad je u jednom trenutku standardizirao način odijevanja, a ostatak svijeta, poput Japana za vrijeme Meiji reformi, zbog želje za napretkom odlučio je kopirati zapadnjački način odijevanja. Intenzivno se bavi ulogom traperica u pozapadnjačenju drugih kultura. No to što su se u drugim dijelovima svijeta počele nositi traperice nipošto ne znači da se promijenio kulturni identitet ljudi. Ferguson zaboravlja da na Zapadu "svi" nose japanke i mokasine, pa zapadnjaci ipak nisu preuzeli kulturne obrasce života Japanaca ili američkih Indijanaca. Iako ovi primjeri zvuče banalno, banalni su i Fergusonovi argumenti s trapericama. I u ovom poglavlju bez nekoga logičkog slijeda skače s Japana na Sovjetsku Rusiju i Hitlerovu Njemačku. Za one koji to nisu znali, najzanimljiviji je podatak da je suvremena modna ikona Hugo Boss dizajnirao uniforme SS-a.

U šestom poglavlju Ferguson se posvetio radnoj etici koja proizlazi iz protestanskog kršćanstva. Nezaobilazno se referira

na Webera kojega u jednom trenutku kritizira za selekcijsku pristranost, odnosno za isti grijeh koji i sam stalno čini. U ovom poglavlju više komparira SAD i Zapadnu Europu, odnosno uspoređuje rade li više Amerikanci ili Europljani. Pokušava povezati gospodarski uspon Kine sa širenjem protestantizma u toj zemlji, iako je u Kini broj protestanata neznatan. Opet ne objašnjava radnu etiku i gospodarski rast u državama drugih civilizacija koje se nalaze čak u istoj geografskoj regiji. Muslimanska Indonezija je jedno od najbrže rastućih gospodarstava Azije. Indija, također, bilježi izniman rast. Tu su i "azijski tigrovi". Što je s JAR-om, Brazilom ili Turskom? Sve te slučajeve Ferguson zane-maruje ili im poklanja malo pozornosti.

Ako se na ovu knjigu gleda kao, što autor sugerira, na ozbiljan znanstveni rad, onda ona doista potpada pod rubriku "što ne čitati". Ferguson kao ozbiljan znanstvenik uopće ne poštuje metodološke standarde u izradi znanstvenih djela. U knjizi nema ni novih informacija ni novih objašnjenja. No nije sve tako crno. Ako se s knjige makne etiketa izvornog znanstvenog rada, onda ona ima posve drugu svrhu. *Civilizacija: Zapad i ostali* zapravo daje dobar pregled svijeta u posljednjih 500 godina. Ferguson piše jednostavnim i razumljivim stilom te je, unatoč drugim namjerama, stvorio pristojan udžbenik povijesti civilizacija za studente nižih godina fakulteta, jer mogu obnoviti srednjoškolsko znanje i nadograditi ga novim informacijama. ■